

Т.Б. Жумагазин^{1*}, О.Н. Тлепберген¹, Н.И. Каирова²,
М.Т. Досумбекова¹, М.У. Досанов¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Қазақстан, Ақтөбе қ.

*e-mail: t.b.zhumagazin@gmail.com

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ – СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ НЕГІЗГІ АЛАҢЫ

Мақалада сыбайлас жемқорлықты жоюдың жаңа жолдарын іздеу мақсатында шенеунік үшін ғана емес, қоғамның басқа мүшелері үшін де мінез-құлық стандарттарын анықтау ұсынылған.

Зерттеудің негізгі идеясы – сыбайлас жемқорлықпен мемлекеттік қызметкер деңгейінде емес, сыбайлас жемқорлық ұғымы енді бастаған кезінде, жас адамның санасы қалыптасу кезеңінде күресу ұсынылады. Яғни, еліміздің білім беру мекемелеріне барлық күш-жігерді бағыттау ұсынылады. Авторлардың пікірінше, дәл осы жерде адам санасының қалыптасуына әлі де әсер етуге болады. Сонымен қатар сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруға аса назар аудару керек екені көрсетілген.

Аталған мәселеге жауап іздеу барысында мақала авторы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі Қазақстан Республикасының заңнамасын, саяси шешімдерін, сондай-ақ шетелдік озық тәжірибелерді зерделеген.

Мақалада байқалғандай, 2015 жылғы Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңында сыбайлас жемқорлыққа қарсы 14 іс-қимыл шарасы көрсетілген, бірақ олардың 13-і мемлекеттік қызметкерлерді бақылау, кейбір әрекеттеріне тыйым салу мен шектеулер енгізуге бағытталған, ал тек қана бір іс-шара жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық қалыптастыруға арналған.

Автордың ойынша, оқытушылар мен студенттер арасындағы қарым-қатынас құқық саласының шеңберінен тыс қалған. Мұғалімнің іс-әрекетін шектейтін, оқушылармен бейресми қарым-қатынасқа жауапкершілік жүктейтін тыйым салатын норманың жоқтығы, сондай-ақ мұғалімдерді жауапкершілікке тартудың құқық қолдану тәжірибесінің жоқтығы дәлел ретінде келтірілген.

Осы орайда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің ресейлік тәжірибесі көрсетілген. Атап айтқанда, университеттің профессорлық-оқытушылық құрамы үшін сыбайлас жемқорлық әрекеттері үшін қылмыстық жауапкершілік басқа мемлекеттік тұлғалармен қатар туындайды. Ресейлік заң шығарушы және құқық қолдану тәжірибесі университет оқытушыларын жемқорлық қылмыстардың субъектілері ретінде таниды. Яғни, университет оқытушылары студенттерден емтихан қабылдағаны үшін сыйлық немесе ақшалай қаражат алса пара алу бойынша қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың «Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың құқықтық негіздері» пәні аясында студенттердің шығармашылық қабілеттерін, зерттеушілік қабілеттерін дамытуға бағытталған инновациялық технологиялар мен соңғы оқыту әдістерін пайдалана отырып, университеттің бірінші курс студенттері арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырыпта үздік бейнеролик байқауы өткізілгені туралы айтылған. Мұндай байқауды жыл сайын өткізуді университет дәстүріне енгізу туралы шешім қабылданған екен.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл; сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру; оқытушылар мен студенттер арасындағы қарым-қатынас.

T.B. Zhumagazin^{1*}, O.N. Tlepbergenov¹, N.I. Kairova², M.T. Dosumbekova¹, M.U. Dosanov¹

¹Al-Farabi KazNU, Kazakhstan, Almaty

²Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Kazakhstan, Aktobe

*e-mail: t.b.zhumagazin@gmail.com

Higher education is the main platform for combating corruption

The article proposes to define standards of conduct not only for the official, but also for other members of society in order to find new ways to eliminate corruption.

The main idea of the study is to fight corruption not at the level of a civil servant, but at a time when the concept of corruption is still in its infancy, at the stage of formation of young people's consciousness.

That is, it is recommended to focus all efforts on educational institutions of the country. According to the author, this is where the formation of human consciousness can still be influenced. It is also noted that special attention should be paid to the formation of an anti-corruption culture.

In search of an answer to this question, the author studied the legislation of the Republic of Kazakhstan on anti-corruption, political decisions, as well as foreign best practices.

According to the article, the Anti-Corruption Law of the Republic of Kazakhstan of 2015 contains 14 anti-corruption measures, but their 13th is aimed at controlling, prohibiting and restricting certain actions of civil servants, and only one measure aimed at creating anti-corruption behavior among young people.

According to the author, the relationship between teachers and students is beyond the scope of law. Evidence of this is the lack of a restrictive norm that restricts teacher activities and imposes liability on informal interactions with students, as well as a lack of law enforcement practice to hold teachers accountable.

In this regard, the Russian experience in the fight against corruption is presented. In particular, criminal liability for corruption for the teaching staff of the university arises along with other government officials. Russian legislature and law enforcement practice recognize university professors as subjects of corruption. That is, university teachers are criminally liable for bribery if they receive a gift or money from students for taking an exam.

Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of Al-Farabi Kazakh National University in the framework of the discipline «Legal framework of anti-corruption» The competition for the best video on anti-corruption was held among the students of the course. It was decided to hold such an annual competition in the tradition of the university.

Key words: anti-corruption; formation of an anti-corruption culture; relationship between teachers and students.

Т.Б. Жумагазин^{1*}, О.Н. Тлепбергенов¹, Н.И. Каирова², М.Т. Досумбекова¹, М.У. Досанов¹

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Казахстан, г. Актюбе

*e-mail: t.b.zhumagazin@gmail.com

Высшее учебное заведение как основная платформа для противодействия коррупции

В статье предлагается определить нормы поведения не только должностного лица, но и других членов общества с целью поиска новых путей противодействия коррупции.

Основная идея исследования заключается в том, что борьбу с коррупцией вести не на уровне государственного служащего, а тогда, когда коррупция находится еще в зачаточном состоянии, на этапе формирования сознания молодежи. То есть рекомендуется сосредоточить все усилия на учебных заведениях страны. По мнению авторов, именно здесь еще можно повлиять на формирование человеческого сознания. Также отмечается, что особое внимание следует уделить формированию антикоррупционной культуры.

В поисках ответа изучено законодательство Республики Казахстан о противодействии коррупции, политические решения, а также передовой зарубежный опыт.

Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 2015 года содержит 14 мер противодействия коррупции, но 13 из них направлены на контроль, запрещение и ограничение определенных действий государственных служащих, и только одна мера направлена на создание антикоррупционного поведения граждан, в том числе молодежи.

По мнению автора, отношения между преподавателями и студентами выходят за рамки права. Свидетельством этому является отсутствие запретительной нормы, ограничивающей деятельность учителей и возлагающей ответственность за неформальное общение с учащимися, а также отсутствие правоприменительной практики привлечения их к ответственности.

В связи с этим представлен российский опыт борьбы с коррупцией. В частности, уголовная ответственность за коррупцию для профессорско-преподавательского состава вуза наступает наряду с другими государственными служащими. Российское законодательство и правоприменительная практика признают преподавателей вузов субъектами коррупции. То есть преподаватели вузов несут уголовную ответственность за взяточничество, если получают подарки или деньги от студентов за сдачу экзамена.

Кафедрой уголовного права, уголовного процесса и криминалистики КазНУ им. аль-Фараби в рамках дисциплины «Правовые основы противодействия коррупции» среди студентов 1-го курса был проведен конкурс на лучший видеоролик по противодействию коррупции. Принято решение о введении в традицию Университета ежегодного проведения данного конкурса.

Ключевые слова: противодействие коррупции, формирование антикоррупционной культуры, отношения между преподавателями и студентами.

Кіріспе

Мақала қоғам мен мемлекеттің ең өзекті мәселесі – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға арналған. Зерттеудің мақсаты – барлық деңгейдегі сыбайлас жемқорлықты жоюдың жаңа жолдарын іздеу, шенеунік үшін ғана емес, қоғамның басқа мүшелері үшін де мінез-құлық стандарттарын анықтау.

Мақаланың негізгі идеясы – сыбайлас жемқорлықпен мемлекеттік қызметкер деңгейінде емес, сыбайлас жемқорлық ұғымы әлі өне бастаған кезінде, жас адамның санасы қалыптасу кезеңінде күресу ұсынылады. Негізгі күрес өскелең ұрпаққа құқықтық және мәдени тәрбие беру үшін болуы керек. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті өсіру, әдетке айналдыру және қоғамға жаю орны ретінде еліміздің білім беру мекемелеріне барлық күш-жігерді бағыттау ұсынылады. Дәл осы жерде ел халқының белсенді, ойшыл, идеялық және жігерлі қабатының ең көп шоғырланған орны осында. Дәл осы жерде адам санасының қалыптасуына әлі де әсер ете алынады. Ал, аға ұрпақтың болашақта сыбайлас жемқорлықты жоюға шындап ниеті мен жігері болса, мұны өскелең ұрпақпен диалог арқылы жүзеге асыру керек.

Бұл ретте дұрыс мінез-құлық қалыптастыруға, жағымды әдеттерді құруға және адалдық, әдептілік, әділдік ұғымдарын өмірлік ұстанымдар, жеке қағидалар дәрежесіне жеткізуге басты назар аударылады.

Басты шарт – биліктің жастарға ашықтығы. Демек, билік өкілдері бюджет қаражатының саясаты мен игерілуі туралы есеп беруі керек. Бұл ретте уәкілетті тұлғалардың есептері қарапайым азаматқа түсінікті болуы керек және біздің мемлекет қанша табады, қанша және қайда жұмсайды және мұның нәтижесі қандай, деген қарапайым сұрақтарға жауап беруі керек. Билік пен жастар арасындағы мұндай ашық диалог өте қажет. Оның мақсаты – қоғамда әділеттілік сезімін қалыптастыру.

Қойылған мақсат пен міндеттерге жету үшін Қазақстан Республикасының заңнамасы, саяси шешімдері, сондай-ақ шетелдік озық тәжірибелер зерделенді.

Мемлекет басшысы сыбайлас жемқорлықпен ымырасыз күресу мемлекеттік саясаттағы негізгі басымдықтың бірі екенін атап өтті. Оның пікірінше, заң үстемдігін орнатып, нағыз құқықтық мемлекет құру үшін, ең алдымен,

жемқорлықтың тамырына балта шабу керек. (Тоқаев, 2022)

Соңғы онжылдықта елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша ауқымды жұмыстар атқарылды және әлі де атқарылуда. Мәселен, 2014 жылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама толығымен жаңартылып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы негізгі үш заң күшіне енді, 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия қабылданып, жүзеге асырылуда, қазіргі уақытта «Қоғамдық бақылау туралы» заң қабылдануда. Сонымен қатар, мемлекеттік билікті реформалау, атап айтқанда, сот, құқық қорғау органдарында, сондай-ақ квазимемлекеттік секторда жүргізілді және жүргізілуде. Және де мемлекеттік билік органдарында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтармен күресу бағытында қыруар істер атқарылып жатқанын құқықтық статистикалық мәліметтер мен сыбайлас жемқорлыққа жол берген шенеуніктердің ұсталуын БАҚ-тағы күнделікті түсірілімдер көрсетеді.

Дегенмен, қолға алынған шаралар әлі де жеткіліксіз және мемлекет тарапынан жасалып жатқан күш-жігер күткен нәтиже бермей отыр. Мұны Республика Президенті Қ.Қ.Тоқаевтың мәлімдемесі растайды, дәйексөз: «Түбегейлі өзгеріс әкелген жоқ. Мұны ашық айтуымыз керек. Азаматтарымыз әлі де күнделікті өмірде сыбайлас жемқорлық жағдайларымен бетпебет келуде», – деді Президент (Қасым-Жомарт Тоқаев, 2022 ж., 2).

Сонымен бірге, Vlast интернет-журналы халықаралық ұйымның сайтына сілтеме жасап, Transparency International 2021 жылға арналған сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексіне Қазақстан өз жағдайын нашарлатып, 37 ұпай жинап, 180-ден 102-орынға жайғасқанын хабарлайды. Өткен жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан 38 ұпай және 94-ші орынды иеленді. (Власть 2022: 1)

2015 жылғы Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Заңында сыбайлас жемқорлыққа қарсы 14 іс-қимыл шаралары көрсетілген. Негізінен олардың мәні сыбайлас жемқорлық субъектілерін, яғни мемлекеттік қызметкерлерін бақылау, тыйым салу, шектеулер енгізу және т.б. Олардың арасынан тек қана бір іс-шара жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық қалыптастыруға бағытталған. Ол сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру. Аталған Заңның 9 бабына сәйкес сыбайлас

жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру білім беру, ақпараттық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешені арқылы жүзеге асырылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру – тұлғаның адамгершілік, зияткерлік, мәдени тұрғыдан дамуы және сыбайлас жемқорлықты қабылдамаудағы белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылатын, тәрбиелеу мен оқытудың үздіксіз процесі. (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ)

Бұл тұрғыда білім ошақтарында қазірдің өзінде атқарылып жатқан істер аз емес. Мәселен, еліміздің барлық жоғары оқу орындарында мамандығына қарамастан сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес негіздері бойынша сабақтар өткізіледі.

Мемлекеттегі сыбайлас жемқорлықтың болашақ ахуалы жоғары оқу орнында қалыптасады. Қандай ұрпақ тәрбиелейміз, алдарымызға қандай міндет, талап қоямыз, қандай басымдылықты ұстанамыз, басым бағыт қоямыз тап сондай жаңа буын өседі. Бүгін жастардың алдында осы сұрақты басты мәселе ретінде қаралу керек. Сен жақсы математик, инженер, заңгер бол, бірақ ең алдымен адал, таза, әдепті, жібі түзу адам болу керексін деп тәрбиелеу керекпіз. Абу насыр Аль-Фараби айтқандай «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы». Табиғат байлығын тиімді және әділ бөлу мен үлестіру басымдыққа ие болған елде, білімді адамдармен қатар адал, таза, әдепті адамдар керек. Оқу орындарының негізгі девизи, басты ұраны осы болу керек.

Бұның барлығы орындалады егер жас ұрпақтың алдында дұрыс құндылықтар қойылса. Бұл құндылықтар мемлекет деңгейінде қойылып танылу керек. Сәйкесінше мемлекеттің саясаты сол құндылықтарды дамытуға бағытталу керек.

Осы орайда аталған пәннің барлық мамандықтарда міндетті түрде оқытулыуы, және осы пәнді маңызды пәндердің қатарына тұрғызуы туралы мәселені көтеру қажет.

Бірақ, қосымша пәнді енгізу немесе оқу жоспарына өзгертулер енгізу талап етілмейтінін атап өткен жөн. Ұқсас пән, жоғарыда айтылғандай, мамандығына қарамастан еліміздің барлық жоғары оқу орындарында оқытылады. Оқытылатын пәннің мазмұнын түзетіп, тиісті деңгей берсе жеткілікті, тіпті статус дер едім.

Барлық жоғары оқу орнындарында осы пәннің бірінғай бағдарламасы болу қажет. Және

де оның мазмұны өмірге жақын болу керек, яғни білім абстрактілі болмауы керек. Бірнеше ЖОО-да осы сабақ берген кезде, тіпте бір ЖОО-н ішінде әртүрлі оқу жоспарлар, менің айтқым келіп тұрғаны силлабустың мазмұны, құрамы, басымдылық мәселелері және неге баса назар аударылғаны. Мысалы кейбір дәріс берушілер осы сабақтың шеңберінде нақты бір қылмыстың құқықтық сипатын, қылмыстық құрамның белгілерін, яғни бұл пәнге тікелей қатысты емес білімдерді талқылап, басқа пәндерде тән тақырыптарды зерттейді. Сол себептен, жеке басымның құқық қорғау органдарындағы тәжірибесінің негізінде және осы пән бойынша сабақ беру кезіндегі жиналған теориялық білімдерге сүйене отырып оқу жоспарының осындай құрылымын ұсынам:

– Алдымен сыбайлас жемқорлықтың түсінігі беріледі;

– Сыбайлас жемқорлықтың әлемдік және отандық тарихы. Қазақ хандығының қоғамында неге жемқорлық болмаған сұрақты талдау.

– ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамасы, яғни тікелей және жанама түрде жемқорлыққа қарсы бағытталған заңдарды оқыту. Мысалы, қазіргі таңда 3 заң қолданыста бар және 1 заң қабылдауда;

– Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, яғни мемлекет басшылықтың мерзімі шектеулі, нақты бір уақытта жүргізіліп жатқан іс-қимылдар жөнінде талқылау;

– Шетел тәжірибесін оқыту, яғни сыбайлас жемқорлықпен күресте үздік нәтижелерге қол жеткізген елдердің озық тәжірибесін зерделеу (оның ішінде тек кейбірі туралы ғана, мысалы скандинав елдерінің қалай күрескені туралы қажет емес ақпарат, себебі олар бұл құбылыспен тікелей кездескен да емес, бұл мемлекеттерде қоғамның ішкі қарымқатынастың мінсіз болғаны арқасында жемқорлық аталған елде орын тапқан жоқ);

– Отандық құқық қолдану тәжірибесін талқылау;

– Алынған білімдер арқасында студенттер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тақырыбында үздік бейне-ролик байқауын өткізу;

– Ағынды дәрісте, яғни барлық курс бір жерде бір мезгілде жиналып олардың алдында бір жоғары лауазымды адам маңызды мәселелер туралы есеп береді. Бұл шара инновациялық сипаты бар, себебі бір де оқу бағдарламасында көзделмеген. Жастар арасында

әділеттілік атмосферасын құру үшін ағындық лекциялар мен семинарларда мына мәселелер қарастырылуы керек: бюджеттің атқарылуы, бюджеттік түсімдерді және олардың қайда жұмсалыуын білдіреді; бюджет қаражатын жымқыру, білім, медицина және құқық қорғау саласындағы сыбайлас жемқорлыққа жол берген ше-неуніктерді ұстау фактілерін ашудың нақты мысалдары.

Сонымен қатар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес пәні бойынша оқу бағдарламасының білім мазмұны практикалық пайдалы болуы және студенттер үшін қызықты болуы керек. Яғни, бұл жастардың өз қабілеттерін жүзеге асыруға, азаматтың өмір сүру және еңбек жағдайын жақсартуға, қызметтің болашағы бар бағыттарына қатысуға мемлекет тарапынан өтеусіз негізде берілетін мүмкіндіктер туралы білім, пайдалы ақпарат болу керек екенін айтып отырмын.

Мәселен, Алматыдағы «Бюджет участия» әлеуметтік жобасы туралы әңгіме, мұнда тұрғындар қаланы абаттандыруға, олардың тұрмыс жағдайын жақсарту мен өзекті мәселелерін шешуге бюджет қаражатын бөлу туралы шешім қабылдауға тікелей қатысады. («Қатысу бюджеті» жобасының ресми сайты, 2022 ж., 1) Немесе экологиялық мәселелерді тұрғындар мен облыс әкімдігі бірлесіп шешуге бағытталған Ақтөбедегі «Ақтөбе дыши» әлеуметтік желі жобасы. («Ақтөбе дыши» жобаның ресми сайты, 2022ж., 1)

Осы білімді ала отырып, студенттің алдынан, тек адал еңбекпен ғана қомақты табыс, құрмет пен сый қол жеткізуге болатын әлемнің сиқырлы есігі ашылады.

Алайда, іс-әрекетке кіріспес бұрын, алдымен нақты мақсаттарды белгілеп, содан кейін проблемалық мәселелерді анықтау керек. Осы алгоритмді ұстанатын болсақ, нақты мақсат – ол жемқорлықтан аулақ, әдепті жастарды тәрбиелеу, ал мәселе мұғалімнің де, оқушының да оқу-тәрбие процесіне немқұрайлы қатынасын болдырмайтын тетігінің жоқтығы деп санау.

Оқушылар мен студенттер арасындағы қарым-қатынас құқық саласының шеңберінен тыс қалады. Мұғалімнің іс-әрекетін шектейтін, оқушылармен бейресми қарым-қатынасқа жауапкершілік жүктейтін тыйым салатын норманың жоқтығы, сондай-ақ мұғалімдерді жауапкершілікке тартудың құқық қолдану тәжірибесінің жоқтығы осының дәлелі.

Бұл ретте сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің ресейлік тәжірибесін, дәлірек айтқанда

оқушылардың пара алған үшін жауапқа тартылуы туралы мысалға келтірген жөн. Осылайша, университеттің профессорлық-оқытушылық құрамы үшін сыбайлас жемқорлық әрекеттері үшін қылмыстық жауапкершілік басқа мемлекеттік тұлғалармен қатар туындайды. Ресейлік заң шығарушы және құқық қолдану тәжірибесі университет оқытушыларын жемқорлық қылмыстардың субъектілері ретінде таниды. Орыс ғалымдарының пікірінше, оқушы студенттерден емтихан немесе сынақ тапсыру кезінде ұйымдастырушылық-өкімдік функцияға ие болып, лауазымды тұлғаға айналады, өйткені оқу орнына түсу, басқа курсқа ауысу, шәкіртақы алу немесе оқу орнын бітіру туралы диплом беру тікелей сол емтихан немесе сынақтың нәтижесіне тәуелді және бағаларға байланысты. Ресей заңнамасына сәйкес ұйымдастырушылық-өкімдік функцияларға емтихан қабылдау кіреді. (Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 16.10.2009 N 19, 1) Салыстыру үшін айта кетейік, қазақстандық заңнамада емтихан қабылдау өкімдік функцияларға жатқызылмаған. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 3 бабына сәйкес ұйымдастырушылық-өкімдік функциялар – қызмет бабымен бағынысты адамдардың орындауы үшін міндетті бұйрықтарды және өкімдерді шығаруға, сондай-ақ бағыныстыларға қатысты көтермелеу шараларын және тәртіптік жазалар қолдануға Қазақстан Республикасының заңында белгіленген тәртіппен берілген құқық болып табылады. (Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8, 1)

Бұдан бөлек, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексіне сәйкес жауапкершілік пара алу үшін ғана емес, пара беру (ҚК 291-бабы) және пара алу кезіндегі делдалдық ету (ҚК 291.1-бап) үшін де қарастырылған. Оның үстіне бұл қылмыстардың субъектілері кез келген жеке тұлғалар, соның ішінде университет студенттері болып табылады. Мысалы, 2014 оқу жылында Киров атындағы мемлекеттік медицина академиясының күндізгі бөлімінің студенті Ши-хахмедов оқу пәндерінің бірінен емтихан және өндірістік тәжірибе бойынша аттестациядан өтпеді, соның салдарынан ол оқудан шығарылуы мүмкін болды. Емтиханға қатысты мәселелерді «он» шешу үшін делдал арқылы факультеттердің бірінің деканына 15 мың рубль көлемінде пара берген. Ақшаны аударған соң студент ұсталды. Сот оны Ресей Федерациясының Қылмыстық

кодексінің 291 баптың 3-бөлігінде көзделген қылмысты жасағаны үшін кінәлі деп таныды.

Педагогикалық ұжым өкілдерін пара алғаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту тәжірибесінің басталуы Қорған мемлекеттік университеті кафедрасының доценті Макаровка қатысты Ресей Федерациясы Жоғарғы Сотының 1999 жылғы 11 наурыздағы қылмыстық істері бойынша сот алқасының шешімі болса керек. (Малинин В. Б., 2016, 204)

Ресей құқық қорғау және сот органдарының ресми сайттарында білім саласындағы сыбайлас жемқорлық туралы ашық статистикалық деректер жоқ. Білім беру ұйымдарының өкілдері жасаған сыбайлас жемқорлық қылмыстарының сипатын осы органдардың сайттарындағы немесе БАҚ-тағы жаңалықтар бөлімінен байқауға болады.

Әрине, ешкім ресейлік тәжірибені толығымен көшіруді және заңды қатайтуды ұсынбайды, бірақ мұғалімдерді өз міндеттерін адал емес орындаудан тыю рөлінде, үркіту ретінде заңда бір норма қарастырылуы керек. Тек қана шаралар қабылдау мен жүзеге асыру жеткіліксіз болады. Формалды, есеп беру үшін орындаудың не екенін бәріміз де білеміз. Барлық басшылар бірауыздан оқу үдерісінің сапасына мән беруі, оқушылардың сабаққа қатысуы мен үлгерімінің жоғары болуын, шығармашылық қабілеттерін дамыту мен жүзеге асыруды басты міндет ретінде қарастыруы қажет.

Үлгі ретінде, мемлекетіміздің ең үздік оқу орында, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де жоғарыда аталған шаралардың бірін іске асырылып жатқаны туралы айтып кеткен жөн.

Университеттің «Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың құқықтық негіздері» пәні аясында студенттердің шығармашылық қабілеттерін, зерттеушілік қабілеттерін дамытуға бағытталған инновациялық технологиялар мен соңғы оқыту әдістерін пайдалана отырып », бірінші курс студенттері арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырыпта үздік бейнеролик байқауын өткізді.

Байқауды қорытындылау Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен жыл сайын 9 желтоқсанда атап өтілетін Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес күніне (Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес күні) орайластырылған. 2003 жылдың дәл осы күні Мексиканың Мерида қаласында өткен

жоғары деңгейдегі саяси конференцияда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған БҰҰ-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы қол қоюға ашылды. 2021 жылғы Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес күні әрбір адамның, соның ішінде үкіметтің, мемлекеттік қызметшілердің, құқық қорғау органдарының, БАҚ өкілдерінің, жеке сектордың, азаматтық қоғамның, ғылыми ортаның, қоғам мен жастардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі құқықтары мен міндеттерін атап өтуге бағытталған.

Студенттер арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырумен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша жұмысты жетілдірудің тың идеяларын, жаңа жолдарын іздестіру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша қабылданып жатқан шаралардың оң мысалдарын зерделеу және халыққа, ел тұрғындарына жеткізу, байқаудың негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте ең жоғары нәтижеге қол жеткізген шетел мемлекеттерінің тәжірибесін зерделеу негізінде неғұрлым тиімді іс-қимыл жөніндегі шаралар жүйесіне өзгерістер енгізу жөнінде ұсыныстар әзірлеу.

Байқауға барлығы 10 топ немесе университеттің 210 бірінші курс студенттері қатысты, олар 17 жұмысты ұсынды, алайда университет департаментінің басшылығы мен профессорлық-оқытушылар құрамы және Сыбайлас жемқорлыққа қарсы технологиялар ғылыми-зерттеу институтының директоры арасынан комиссия құрамы, ең қызықты және креативті 6 жұмыс таңдалды, оның ішінде 4 ғылымтанымдық сипаттағы және 2 әлеуметтік бейнеролик.

Студенттер өз жұмыстарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы өзекті мәселелерді көтерді, сонымен қатар оны азайту үшін тағы не істеуге болатыны туралы қызықты идеялар ұсынды.

Сонымен, бір жұмыста сыбайлас жемқорлыққа қарсы үгіт-насихатта Instagram, Facebook және Tiktok әлеуметтік желілерін пайдалану ұсынылды. Біз әлеуметтік желілерді өскелең ұрпақтың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананы қалыптастырудың тәрбие құралына айналдыруымыз керек. Атап айтқанда, дәл осы жерде, студенттердің пікірінше, шенеуніктердің сыбайлас жемқорлық әрекеттері туралы ақпарат орналастырылуы мүмкін және осы

және осыған ұқсас желілер сыбайлас жемқорлық әрекеттерінен зардап шеккен азаматтарды қорғау құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Тағы бір жұмыста Оңтүстік Кореяның сыбайлас жемқорлықпен күрес тәжірибесі зерттеліп, өз елінде атқарылып жатқан 4 негізгі шараға назар аударылды. Бұл, біріншіден, бір облыстық департаменттің басқа облыстық округтің істерін жүргізу, яғни тексеруі – тәуелсіз және ашық тергеу жүргізу үшін; екіншіден, облыс мәрінің өзі жеке сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс, яғни құқық бұзушылық фактілері бойынша тергеуді жүргізуі – оған азаматтардың кез келгені жеке өтініш жасаған жағдайда; үшіншіден, тікелей байланысы жоқ кез келген азамат бейнеконференция арқылы шенеунікке жүгіне алатын «OPEN» онлайн-платформасын ашу және төртіншіден, лауазымды тұлғалардың арнайы пара алмау келісімге отыруы. Міне, осы шаралардың басында қоғам тарапынан парақорлыққа төзбеушілік пен сыбайлас жемқорлықты мәдениетсіздік деп мойындауынан көрінетін қуатты идеология жатыр. Сонымен бірге бұл елде жемқорлықпен күрес спорт түрі ретінде дамып келеді.

Сонымен қатар, мақалалардың бірінде сыбайлас жемқорлықты жоюдың қарапайым схемасы ұсынылады және әрбір азамат не істей алады деген сұраққа жауап береді, яғни әрекеттер алгоритмі берілген: мемлекеттің заңдарын білу – оларды өзіңіз сақтау – басқалардан орындауды талап ету – сыбайлас жемқорлық фактілері туралы хабарлау.

20 студенттен құралған байқау жеңімпаздары 6 номинация бойынша университет дипломдарымен марапатталды: «Үздік танымдық бейнеролик», «Үздік ақпараттылық бейнеролик», «Үздік инновациялық бейнеролик», «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі халықаралық тәжірибенің үздік көрінісі», «Үздік». сценарий», «Үздік көркемдік режиссер».

Марапаттау рәсімі 2021 жылғы 8 желтоқсанда Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес күніне арналған және «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы технологиялар ғылыми-зерттеу институтының» ғылыми кеңесшісі, заң ғылымдарының докторы, профессор Усеинова Гүлнара Рахымжанқызын еске алуға арналған ғылыми-тәжірибелік конференция барысында өтті. өкілдерінің қатысуымен әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың «Қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика» кафедрасы өткізген «Sanaly Ugraq» республикалық жобалық кеңсесінің үйлестірушісі, Алматы

қаласы бойынша бас жобасы «Адал көмек» мемлекеттік органдар, қоғам қайраткерлері, көрнекті ғалымдар мен зерттеушілер, сонымен қатар университет оқытушылары мен студенттері қатысты.

Мұндай байқауды жыл сайын өткізу университеттің дәстүріне енгізу туралы шешім қабылданды.

Жастарды сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеудің мәнін түсіну үшін сыбайлас жемқорлықпен күресте ең үздік жетістікке жеткен елдердің тәжірибесін де зерттедім.

Санкт-Петербургтегі аймақтық сыбайлас жемқорлыққа қарсы орталығының сарапшылары Македония, Литва, Латвия, Польша және Австрия тәжірибесі негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім берудің табысты тәжірибесі туралы материал дайындады. (Практики антикоррупционного образования в Европе, 2014 г., 1)

Жалпы, Еуропада сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру бүкіл сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне төзбейтін хабардар және дайын азаматтар олардың алдын алуға кез келген сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама мен нормативтік актілерге қарағанда тиімдірек үлес қоса алады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру тәжірибесі әртүрлі нысандарда болуы мүмкін және мүлдем басқа жас топтарына – бастауыш сынып оқушыларынан бастап магистранттарға дейін әзірленуі мүмкін. Мақсатты аудиторияның түріне сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру әдістемесі де өзгереді. Мұнда екі негізгі тәсіл бар: формалды және формалды емес.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру тәжірибесі әртүрлі нысандарда болуы мүмкін және мүлдем басқа жас топтарына – бастауыш сынып оқушыларынан бастап магистранттарға дейін әзірленуі мүмкін. Мақсатты аудиторияның түріне сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру әдістемесі де өзгереді. Мұнда екі негізгі тәсіл бар: формальды және формальды емес.

Сайып келгенде, бағдарлама әдістемелеріне лекциялар, интерактивті семинарлар, тақырыптық сауалнамалар және сыбайлас жемқорлық тақырыбы бойынша сурет салу, презентациялар, мәтіндер және бейнероликтер байқаулары кірді. Дәрістер барысында мектеп оқушылары сыбайлас жемқорлыққа қарсы терминология-

ямен, сыбайлас жемқорлықпен күресу және оның алдын алу мүмкіндіктерімен таныстырылды. Шеберлік сабақтарында балаларды таңдау жасау, даулы жағдайларда өз әрекеттерін анықтау қажеттілігінің алдына қоятын нақты жағдаяттар айналды. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты сөздері бар кроссвордтар да шешіліп, қатысушылардың келісуі немесе келіспеуіне тура келетін он мәлімдеменің тізімі ұсынылды. Нәтижелерді бақылау үшін қатысушы студенттер жобаның басында және соңында сауалнамалар толтырулары керек болды және іс жүзінде нәтиже айтарлықтай болды.

Латвия – мектептерде сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру жүйесі дамыған елдердің сирек үлгілерінің бірі, сондай-ақ жоғары оқу орындарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы пәндерді оқытудың сәтті үлгілері. Орталық Еуропалық Одақтың қолдауымен сот жүйесінің ашықтығын және оны азаматтардың, соның ішінде мектеп оқушыларының қабылдауын дамытуға бағытталған бірқатар бағдарламалар әзірледі. Бағдарламада сот шешімдерін жариялаудың, соттарда дәлелдемелерді пайдаланудың, сот жүйесіне және сот жұмысына Интернетке қол жеткізудің маңыздылығына баса назар аударылады. Оқу циклі дәрістер, пікірталас, сот істерін сахналау және оларды талдауды қамтиды. Сондай-ақ белгілі істер мысалында азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізуде құқық қорғау мәселелерін талқылауды, сондай-ақ оларды талдауды ұсынды.

Литвада жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына енгізілген хабардарлық пен сананы арттыру жобасы аясында бакалавр және магистратура бағдарламалары әзірленді. Бағдарламалар екі модульден тұрды, олардың біріншісі сыбайлас жемқорлық құрылымдары тақырыбына және «теріс жаһандану» және оның Литвадағы жағдайға әсері талдауына қатысты. Екінші модуль сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша оқыту әдістерін, соның ішінде азаматтық қоғамды дамыту жоспарларын, осы мәселелер бойынша азаматтардың хабардарлығын арттыруды және құқықтық институттарды нығайтуды қамтыды.

Польшадағы бағдарламаның мақсаты студенттерді сыбайлас жемқорлық тақырыбына шоғырландыру және сыбайлас жемқорлыққа мүлдем төзбеушілік мәдениеті дамыған болашақ көшбасшыларды дайындау үшін оқыту әдістерін қолдану болды. Іскерлік кейстерді пайдалану қазіргі заманғы корпорация қызметкері кезігуі мүмкін этикалық дилеммалардың көп деңгейлі

талдауын жүргізуге және компаниядағы сыбайлас жемқорлықтың бизнестің дамуына қауіп төндіретінін көрсетуге мүмкіндік берді. Бұл ретте студенттердің өздері Польшадағы сыбайлас жемқорлық істерін іздеуге қатысты. Бағдарламаның бұл бөлігі оның маңызды бөлігіне айналды, өйткені ол студенттерді сыбайлас жемқорлық пен әрекет ету тетіктеріне назар аударуға мәжбүр етті. Студенттерден Польшада соңғы кезде орын алған ең танымал пара алу жағдайларын табу ұсынылды. Менеджмент шеңберінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әдістерін зерделеу кәсіпорында жұмыс істеуге жауапкершілікпен және адалдықпен қарайтын мамандарды тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Австрияның мектеп жүйесі мектеп оқушыларында тәуелсіз пайымдау мен әлеуметтік жауапкершілікті тәрбиелеуге бағытталған көптеген курстарымен танымал. Бағдарламаға интерактивті тапсырмалар да енгізілді. «Сыбайлас жемқорлық барометрі» жаттығуы үшін студенттерден сыбайлас жемқорлық жоқ жерлерден бастап ең күшті жағдайға дейін өсу ретімен өз жағдайларын бағалау ұсынылды. Талданып отырған істердегі «сыбайлас жемқорлықтың» дәрежесі шын мәнінде әртүрлі болды, мектептегі сыбайлас жемқорлықтан бастап, жоғары деңгейдегі паракорлыққа дейін. Мысалы, емтиханға жақсы дайындалған, бірақ толқудан нашар жауап берген студент сонда да емтиханды тапсырған жағдайда, яғни қанағаттанарлық баға беретін мұғалімнің мінез-құлқын сыбайлас жемқорлыққа жатқызылуы мүмкіндігін анықтау қажет болды. Бұл тренингтің мақсаты үлкен жастағы оқушылардың азаматтық жауапкершілігін арттыру, адам құқықтары мен қоғамдық борыштарды түсіну болды. (Практики антикоррупционного образования в Европе, 2014г., 7)

Грузияның білім беру жүйесіндегі реформалар. Реформаларға дейін әр ЖОО қабылдау емтихандарын бөлек өткізетін. Университетке «түсу» үшін бірнеше мың қажет болды. Қазір Білім министрлігі электронды мәліметтер базасы арқылы барлық талапкерлер үшін анонимді түрде бірыңғай емтихан өткізіп жатыр. Содан кейін алынған бағалаулар бойынша талапкерлер әртүрлі университеттерге түседі. (Сборник материалов по исследованию зарубежного опыта противодействия коррупции Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции, 2020г., 2)

Ресейлік ғалым О.А. Яновтың гипотезасына сәйкес, бұл елдерде арнайы институттар

емес, жалпы мәдениет есебінен тәрбиеленіп, жаңғыртылатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымның немесе құқықтық сананың жоғары деңгейіне байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім берудің қажеті жоқ. (Янов 2016: 120)

Осылайша шетел үздік тәжірибесі зерттеліп жоғарыда түрлі шаралар көрсетілді. Сонымен қатар, мақалада Қазақстан заңнамасында көзделген, құзырлы органдармен қолданып жатқан сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер де қаралды. Осы іс-әрекеттердің аясында біз ұсынған шаралар жаңашыл болып көрінеді. Олар – пәннің маңыздылығын күшейту жөнінде; биліктің студенттер алдында есеп беруі туралы; ерекше оқу бағдарламасын дайындау, тағы басқасы. Еш жерде кездескен емес екенін нық сеніммен айта аламыз, сол себептен оларды инновациялық деп есептеуге болады, яғни ғылым жағынан да, практикалық жағынан да жаңалығы бар.

Жеке менің пікірімше, заңгерлер мен экономистер үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы пән оқу бағдарламасына міндетті пән ретінде енгізілуі керек, одан кейін студенттер білім деңгейін ғана емес, мінез-құлқының сыбайлас жемқорлыққа бейімділігін де анықтайтын жағдаяттық тапсырмалармен арнайы сынақтардан өту қажет. Сонымен қатар, барлық меншік нысанындағы кәсіпорындар мен ұйымдардың кадр қызметтері осы тестілеу нәтижелеріне және осы пән бойынша алынған бағаға заң бойынша назар аударуға міндетті екенін енгізу керек.

Әрине, бұл мәселе жан-жақты зерттеуді және мұқият талдауды қажет етеді, бірақ бәрібір уәкілетті тұлғаның ерікті шешіміне байланысты.

2017 жылғы 13 қыркүйекте Парижде бекітілген Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) баяндамасында Қазақстанға шаралар кешенін жүзеге асыру ұсынылды. Атап айтқанда, жоғары оқу орындарында қолданыстағы академиялық адалдық ережелерін қабылдау немесе қайта қарау, мұндай ережелердің орындалуына ішкі және сыртқы бақылаудың неғұрлым тиімді жүйесін енгізу, академиялық ықылассыз, адалдықсыз үшін санкцияларды түрлендіру, әртараптандыру. (Антикоррупционные реформы в Казахстане четвертый раунд мониторинга Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией, 2017: 13)

Менің ойымша, қазір де, болашақта да білім беру жүйесінде, атап айтқанда, жоғары оқу орындарында жемқорлықты жоюға және ашықтыққа баса назар аудару керек. Әзірленіп жатқан шаралар негізінен осы салаға бағытталуы тиіс. Жаңа ұрпақты тәрбиелеу керек деген логика.

Рухани мұрамыз неғұрлым бай болса, алуан арналы болса, өткен мен бүгінгінің мәдени мұралары жарасымды жалғасып жатса, соғұрлым өміріміздің мән мағынасы терең, мақсатымыз айқын, ұлттық идеямыз жоғары, тарихи үлгі өнеге тұтар парасатты ой толғаныстары күшті ұрпақ тәрбиеленуі еш күмән тудырмайды.

Бізге мұндай күш-жігер не үшін қажет деген сұраққа мен келесі пікірмен аяқтағым келеді: табиғат байлығын тиімді және әділ бөлу мен үлестіру басымдыққа ие болған елде, білімді адамдармен қатар адал, таза, әдепті адамдар керек. Оқу орындарының негізгі девизи, басты ұраны осы болу керек.

Әдебиеттер

<https://www.akorda.kz/kz/kasym-zhomart-tokaev-sybaylas-zhemkorlykka-karsy-is-kimyl-maseleleri-zhoninde-kenes-otkizdi-112014> Қасым-Жомарт Тоқаев Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері жөнінде кеңес өткізді, 2022 жылғы 01 ақпан.

<https://vlast.kz/novosti/48379-kazahstan-uhudsil-svoi-pozicii-v-indekse-vospriatia-korruptcii-transparency-international.html> Казахстан ухудшил свои позиции в Индексе восприятия коррупции Transparency International.

В.Б. Малинин Преподаватель – не должностное лицо.

В.И. Шульга Владивостокский государственный университет экономики и сервиса. Владивосток. Россия Уголовная ответственность за коррупцию в вузе.

Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 16.10.2009 N 19 (ред. от 11.06.2020) «О судебной практике по делам о злоупотреблении должностными полномочиями и о превышении должностных полномочий».

Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений».

Антикоррупционные реформы в КАЗАХСТАНЕ Четвертый раунд мониторинга Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Kazakhstan-4thRound-Monitoring-Report-RUS.pdf>

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қараша № 410-V ҚРЗ.

<https://budget.open-almaty.kz/> «Қатысу бюджеті» жобасының ресми сайты.

https://www.instagram.com/aktobe_dyshi/ «Ақтөбе дыши» жобасының ресми сайты.

<https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/press/article/details/2281?lang=ru>.

Сборник материалов по исследованию зарубежного опыта противодействия коррупции Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции // <https://transparency.org.ru/projects/antikorrupsionnoe-prosveshchenie/praktiki-antikorrupsionnogo-obrazovaniya-v-evrope>

Практики антикоррупционного образования в Европе. http://anticorruption.sfu-kras.ru/files/other/II_SAF.pdf УДК 37.011.33:34(08) ББК 74.005.26я67.401.02я43 А437

Актуальные проблемы антикоррупционного просвещения и антикоррупционного образования: сб. науч. ст. по материалам II Сибирского антикоррупционного форума, Красноярск, 15-16 сентября 2016 г. / отв. ред. И.А. Дамм, Е.А. Акунченко. – Красноярск : Сиб. федер. ун-т, 2018. – 148 с. ISBN 978-5-7638-4078-0